

ДО ІСТОРІЇ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 р.

Велику роль у функціонуванні будь-якої держави відіграють її судові органи. Нами зроблено спробу простежити розбудову судової системи, у тому числі й на території українських земель, що перебували у складі Російської імперії.

До судової реформи 1864 р. у Росії діяли станові суди, встановлені губернською реформою 1775 р.

Олександр II для того, щоб лібералізувати політичний режим, здійснив низку реформ, зокрема судову, згідно з якою вводилася нова система судочинства, що мала своїми засадами виборність суддів, створення суду присяжних засідателів, гласність судового процесу тощо. Згідно з судовою реформою, судову систему було спрощено - вона стала всестановою, з'явився інститут судових слідчих та адвокатури. Судді та слідчі за судовими уставами 1864 р. стали незмінними. Суд відокремився від адміністрації, слідство - від суду і поліції.

Для розгляду дрібних кримінальних, цивільних справ, позови по яким не перевищували 500 крб., створювалися мирові суди, які діяли за спрощеним судочинством. Мирові судді обиралися земствами і міськими думами. Існували дільничні і почесні судді. Другою інстанцією у системі мирових інституцій був з'їзд мирових суддів повіту.

Другою гілкою судової системи були загальні суди. Судами першої інстанції були окружні суди. Ці установи вирішували цивільні та кримінальні справи, що виходили за межі підсудності мирового судді. Рішення за участю присяжних вважалися остаточними і могли бути оскаржені лише у касаційному порядку, тобто при порушенні законності під час ведення справи. Суд присяжних розглядав злочини, які передбачали позбавлення цивільних прав (повністю чи частково). За відсутності присяжних рішення могли оскаржуватися у судовій палаті.

Другою інстанцією в системі загальних судів була судова палата. У ній в апеляційному порядку розглядалися справи по скаргах на вироки та рішення окружних судів, винесені без присяжних засідателів. На відміну від суду присяжних, особливе

присутствіє судової палати являло собою єдину колегію коронних суддів і народних представників; права всіх членів присутствія були рівні й у процесі судового слідства, і при винесенні вироку. Як суд першої інстанції судова палата розглядала справи про державні та посадові злочини.

Сенат являв собою касаційну інстанцію, яка могла повернути справу на новий розгляд лише у випадку порушення правил судової процедури.

Таким чином, судова реформа створила не тільки новий суд, а й нову систему правоохоронних органів, нове розуміння законності та правосуддя. Впродовж наступних років система, принципи внутрішньої організації та обсяг повноважень Міністерства юстиції Російської імперії практично не змінювалися, у тому числі після повалення самодержавства та перебування при владі Тимчасового уряду¹.

Реформа 1864 р. проводилася поступово. Ліквідація старих судів і створення замість них нових відбувалася декілька років. Наприклад, ліквідовані реформою повітові суди продовжували діяти ще певний час (в деяких повітах навіть до 1870-1871 рр.). Поступове скорочення цих судів проводилося шляхом передачі справ частини цих установ аналогічним судам інших повітів.

Так, в указі Курського губернського правління ще за 1867 р. зазначалося: *“Губернское правление слушали: Указ Правительствующего Сената, от 17 января сего года за №2606, в котором изъяснено: Правительствующий Сенат слушали: ...предложение Министра Юстиции, за №764-м, следующего содержания: По силе 51-й статьи Высочайше утвержденного 19-го Октября 1865 г. Положения о введении в действие судебных уставов 20-го Ноября 1865 г., предоставлено Министру Юстиции соединять и закрывать нынешние суды первой и второй степени, с передачею из дел, в случае нужды, в другие ближайшие суды равной степени...”*².

Далі йшлося про те, що *“в Курской губернии упраздняются пять Уездных Судов: Грайворонский, Дмитриевский, Тимский, Новооскольский и Львовский с отнесением их делопроизводства: Грайворонского к Белгородскому, Дмитриевского к Фатежскому, Тимского к Щигровскому, Новооскольского к Корочанскому и Львовского к Рьльскому Уездному Суду”*³.

28 лютого 1867 р. визначалося як останній термін передачі справ у вищезазначені суди. За два місяці вийшло розпорядження

міністра юстиції Замятніна про ліквідацію цих чотирьох судів і передачу їх справ: “Обоянского - к Белгородскому, Суджанского и Путивльського - к Рылъскому и Старооскольського - к Корочанскому уездным судам”⁴, закриття яких призначалося на 30 квітня 1867 р.

Ще одним прикладом діяльності повітових судів вже після 1864 р. може бути засвідчення купчих документів на землю Глухівським повітовим судом 1865 р.⁵, цей же суд засвідчував акти купівлі-продажу і в 1867 р.⁶

Проголошення відповідно до уставів від 20 листопада 1864 р. нових для Росії вищерозглянутих принципів і норм, які давно прижилися у західному праві і вважалися взірцем сучасного правосуддя, сприяли подальшому розвитку законодавства у державі.

Таким чином, судова реформа в Росії 1864 р. була дуже прогресивною на той час. Триваючи впродовж певного часу та поступово впроваджуючись у життя багатонаціональної Російської імперії, вона сприяла покращенню рівня правових інституцій держави, наближення її до західних зразків судового розвитку. Реформа замінила вкрай роздроблену систему судів. Її заслугою стало не лише створення якісно нового суду, а й нової системи правоохоронних органів, що дає можливість говорити про продовження розбудови ефективного механізму судової влади на території Російської імперії, що було започатковано ще Катериною II.

¹ Михайлов О. Правові основи розвитку судової системи України до 90-х років XIX ст. // Підприємництво, господарство і право. - 2006. - №7. - С.26-27.

² Державний архів Сумської області. - Ф.449. - Оп.1. - Спр.26. - Арк.1.

³ Там само. - Арк.2.

⁴ Там само. - Арк.37.

⁵ Там само. - Ф.630. - Оп.4. - Спр.55. - 175 арк.

⁶ Там само. - Спр. 61. - 47 арк.